

Om Landsthinget var Adelens almindelige Bær-
nething paa Christian den Tredies og Frederik
den Andens Tider:

af

Overrets-Professor **P. F. Jacobsen,**

Committeret i det Kongelige Rentekammer.

I en meget lang Tid er det blandt vore historiske og rets-
historiske Forfattere antaget som en afgjort Sag, at Adelens
almindelige Bærnething, det vil sige: den Domstol, hvorved en
Adelsmand i Almindelighed skulde søges i første Instans, i
ældre Tider var Landsthinget, og at den Adelen fordeel-
agtige Uliighed i Indbyggernes Naar, som man har fundet
Spør af næsten overalt i vor Middelalders Historie, ogsaa
viste sig i dette Punct. Nær ved denne Sætning laae frem-
deles Betragtninger over, hvor uretsfærdigen Adelen var op-
høiet over Almuen; hvorledes en Adelsmand havde været an-
seet for god til at stævnes for de almindelige Domstole, der,
ligesom selve Loven, burde være lige for Alle; og at derimod
den, som meente sig forurettet af en Adelig, havde været nødt
til at anvende særdeles Bekostning og Tid paa Processen mod
ham, ved at maatte udføre denne Tvist for Landsthinget, hvor
Dommerne, eller de, som styrede Retten, tilmed ligeledes vare
Adelige, af hvilken Stand, som Man endvidere forudsatte,
naturligviis den Gne ikke gierne domte den Anden imod; saa
at det Hele i hine Tider altsaa løb ud paa, at en Udelig saa

godt som aldeles ikke skulde kunne vente at faae Ret imod en Adelsperson¹⁾.

I det sidste Skrift²⁾, hvor den Sætning er opstillet, at Adelens almindelige Værnething var Landstthinget, men i hvilket fortrinlige Værk i øvrigt de nysanferte Consequentser ikke ere fremførte, er det tilføiet, at hiin Sætning vel ikke udtryffeligen findes lovhiemlet; men at den synes stiltiende erkjendt i Perioden fra 1522 til 1588, t. Gr. i Bestemmelserne om Stemmel i Christian den 3die's Coldingiske Reces Art. 12, hvorhos dog den lærde Forfatter mener, at denne Rettighed vel kunde være ældre end bemeldte Tidrum. Jeg veed ikke, at der paa Prent er anført anden Støtte for Sætningen, end det nysnævnte Lovsted. Derimod har det ovennævnte Værks Forfatter senere, som en Folge af Samtaler mellem os om denne Gienstand, havt den Godhed at henvende min Opmærksomhed paa de sidste Capitler i de af den hvenske Adels oprettede, i Aaret 1547 af Christian den 3die stadfæstede Vedtægter. Jeg mener imidlertid, at saavel disse, som den 12te Artikel i den coldingiske Reces, kunne og maaske forklares paa en saadan Maade, at de intet Bevist afgive for den ovennævnte Sætning.

Recessens 12te Artikel³⁾ forudsætter tydeligen, at det tidligere ofte havde været Tilfældet, at En optraadte under den

¹⁾ Jvfr. især Brorsons Forsøg til Lovens 1ste Bog's Fortolkning, 1ste Bind S. 589—90.

²⁾ Etatsraad Kolberup-Rosenvinges Grundrids af den danske Retshistorie, 1ste Deel, S. 123.

³⁾ Kilden til de tre første Artikler i Christian den 5tes Lovs 1ste Bog's 11te Capitel. Bestemmelserne, der forresten allerede forekomme i den Dronningborgske Reces af 1551, Artikel 4, lyde saaledes (Rosenv. Udg. af Receserne, S. 259—60): „Hvo som Hæmmel will were til Ting eller ubi nogen Rettergang, paa sine egne oc (Recessen af 1551: eller) sit Herstabs Begne (Recessen 1551 tilføier: eller paa nogen andens Begne), oc will therrmett drage andre frann sin Ret, tha skal

Sag, som forhandlede imellem tvende Andre, og erklærede, at den Sagsøgte havde udført hvad der var Tale om efter Bemyndigelse fra ham, den Intervenerende, efter hans Befaling, Anmodning eller deslige; samt at Folgen heraf var bleven, hvad der var Hensigten, at Sagen imod den Sigtede maatte hæves og en ny Sag begyndes imod Intervenienten ved dennes Bærneþing; hvoraf flod, at Sagsøgeren havde spildt Tid og Penge paa den første Sag og sandsynligviis ikke sjelden, ved alle disse Uleiligheder, lod sig afholde fra al videre Forfølgning af sin Ret. Dette gaaer Bestemmelsen i Artiklen ud paa at forebygge, i det den befaler, at for Fremtiden Enhver, der saaledes intervenerer, skal, naar Sagen derefter vendes imod ham, i Stedet for mod den først Sagsøgte, dog undergive sig Dom ved den Ret, hvorved Sagen fra først af er anlagt. Vi tale her Intet om, hvorvidt denne Bestemmelse paa hine Tider var rigtig og hensigtsmæssig, og endnu mindre om hvorledes dens Indhold, der er optaget i Christian den 5tes Lov, kan, tilligemed sine Forudsætninger, bringes i Harmonie med vore nu gældende Retsanskuelser. Derimod maa det, hvad den her omhandlede Materie angaaer, bemærkes, at Lovstedet ikke engang udtrykkelig omtaler, eller i alt Fald ikke alene omhandler

then, som saa hembler, strax personligen staae udi samme Sted under samme Forfølgning, oc lide oc undgielde hues Lougmaal udi samme Ret kandth forfølgis, paa thet ingen Mandz rette Dele skal spildis. Oc skal ingen Hiemmel staa for fulde uden then, thet weberheftig er, eller fuldmyndig aff then, thet bør at sware thet til met Rette. Ingen skal heller fremstide sit Hiemmelbress til Ting, uden hand sender thet Bud thetoss, som fuldmyndig oc mechtig er, strax at skulle gaa i Rette, som forstreffuit staaer.* Lovrigt er uidentivl Rosob-Ancher den første, der, i Fortalen til Arnesens „Indledning til den gamle og nye islandste Rettergang“, har, ved sine Bemærkninger om den coldingste Necesses Art. 12 og Christian den 5tes 1—11, givet Anledning til den Mening, at Adelsmandens sædvanlige Bærneþing var Landsþinget.

Adelsmænd, som dem, der hidtil som Hiemmel for en Sag søgt ſkulde have attraaet at drage Sagen fra den Ret, hvorved den Fornærmede havde anlagt Sogsmaalet, og nøde ham til at begynde en ny Proces ved Hiemmelmandens Bærneþing; og end mindre antydes det med nogetſomhelſt Ord, at det Þing, ſom Man ſaaledes ſkulde ville drage Sagsøgeren hen til, var Landþthinget. Det er vienfynligt, at Sagsøgeren maatte komme til at ſpilde baade Tid og Bekofning — „hans rette Dele ſpildes“ — naar han ſkulde lade Sagen imod ſin forſte Modpart falde, og begynde den forfra med en Anden paa et andet Sted, ſelv om dette kun var et By-, Herreds- eller Virkeþthing, ligefom den Domſtol, hvorved Sagen forſt var anlagt. At Tidſpildet og Anvendelſen af Bekofning vilde blive endnu ſtørre, hvis det var Landþthinget, hvorved han havde at begynde det nye Sogsmaal, gjør Intet til Sagen. Naar hiin Sætning allerede indeholder en tilſtrækkelig Grund til Lovbeſtemmelſen, kan Man ikke ſige, at Artifiens Motiver nødvendigen medføre den Forudſætning, at det var Landþthinget, hvor Vedkommende havde ſøgt at bringe Sagen hen, og alſaa ikke heller, at denne Vedkommende — Adelsmanden ſom Man meente — maatte antages at have havt Landþthinget til Bærneþing.

De ſaakaldte fynſke Vedtægter kunde ſynes at afgive et mere beſtemt Argument for den Sætning, hvis Rigtighed her beſtrides. Her⁴⁾ ſiges nemlig viſtnok, at Adelsmanden i Fyen

4) Eſterat det i 18de Capitel er ſagt, at Adelen i Fyen har vedtaget, tyvende Dag Juel at beſøge Landemøde i Odense efter gammel Sædvane, og at Enhver ſkal have fri Reide til at beſøge dette Møde for hvad Sag han end kan være ſalden, beſtemmes i det følgende Cap. 19, foruden Beden for ikke at indfinde ſig ved Mødet, at enhver Adelig, der har Sag imod en anden Adelsmand, ſkal tage Stævning af Landsdommeren 14 Dage i Forveien, og den, ſom ſtævnes, ſkal

skal søges til Landemøde. Men for det første tales her ogsaa kun om et saadant, ikke om Landsthinget, hvorved jeg ifkun — forsaavidt Man af hvad der i det 19de Capitel findes om, at Stævningen til Mødet skal udtages hos Landsdommeren, kunde ville udlede, at der ved „Landemøde“ maa være tænkt paa Landsthinget, hvorved Landsdommeren var ansat — bemærker, foruden at hlin Venævnelse for dette Thing vilde være aldeles usædvanlig, endvidere at den nysberorte Bestemmelse dog ikke viser Mødet, end at Landsdommeren ligesaa vel havde Noget at gjøre med Styrelsen af dette Landemøde, som ellers med Landsthingets; hvilket i sig selv var aldeles naturligt, da ogsaa han som Adelig skulde møde der. Men dernæst maa det ogsaa erindres, at der i alt Fald i de omhandlede Capitler blot er Tale om et imellem de fyenske Adelige vedtaget Forum for de Trætter, de selv indbyrdes maatte være komne i. Det er ganske begribeligt, at de, naar de saaledes ønskede alle flige imellem dem selv opstaaede Tvistigheder afgjorte paa een Tid og eet Sted, maatte vedtage, at dette, der umuligen kunde lade sig gjøre ved et enkelt af de mange forskjellige Herreds- eller Birkething i Fyen, skulde skee paa den anførte Maade. Hvis Landemødet betragtedes som et extraordinairt Tribunal, forskjelligt fra det egenlige Landsthing, bliver Alt endnu naturligere. Men om Man endogsaa forudsætter, at der ved „Landemøde“ er meent det sædvanlige Landsthing, godtgjør dette

da stande til Rette, efter som menige Ridderstab finder; møder han ikke, skal der dømmes paa Sagen efter den Partis Breve og Bevisligheder (Documenter), som giver Møde. Endeligen indeholder det 20de Cap., at, naar der kommer Tvist imellem Riddermandsmænd (Adelige), skulle to eller flere gode Mænd søge at forlige dem; ville de ikke lade sig sige, skulle de gode Mænd være berettigede til at paalægge begge Parter, under Straf af Ordbodemaal, at holde sig fra Strid indtil Sagen indkommer for Landemøde. (Christian den 3dies Historie, den danske Oversættelse, 2den Deel, S. 203—4).

— efter det Nysaanførte — ingenlunde, at Adelen, enten i Fyen eller andensleeds i Danmark, havde Landstthinget til Værnething. Man seer blot, at den fynske Adels vedtog, og Kongen approberede, at de i deres indbyrdes Tvistigheder, altsaa i nogle særegne Tilfælde, skulde søge hinanden i første Instants ved bemeldte Tribunal, hvilket Spring over den sædvanlige Underret saameget mindre kunde for disse specielle Tilfælde møde stor Betænkelighed, som det paa den Tid ikke siendent hændtes, at stridende Parter, Almuesfolk saavelsom Adelige, strax søgte endog til Kongen og Rigsraadet i Stedet for at gaae Instantserne igennem; Noget, hvorimod der vel stadigen udgik Forbud, men som dog ligesaa stadigen gientog sig.

Man vil uden tvivl, efter disse Bemærkninger, være enig i, at de omhandlede Bestemmelser lade sig godt fortolke uden at Man behøver at tage sin Tilflugt til den Sætning, at Landstthinget har været Adels almindelige Værnething. Men at dette sidste virkelig ikke heller har været Tilfældet paa Christian den 3des og Frederik den 2dens Tid, fremgaaer tydeligen af flere Kongebreve m. v. fra hvin Tid. Af nogle blandt disse, som tildeels ogsaa i andre Henseender indeholde Udskiligt, der ikke er uden Interesse, skal jeg her meddele Indholdet. Saaledes findes der i Cancelliets Tegnelser²⁾, under 10de Juli 1556, Breve til Lehnsmændene Jørgen Rosenkrands, Niels Juul og Otto Brade, indeholdende, at Kongen er kommen i Forsaring om, at N. N. skal bruge stor Handel og adskillig Kiøbmandskab, Kongens og Kronens Borgere og Kiøbstædmænd til Skade og Forprang, imod Necessen og deres Privilegier og Friheder. Kongen beder derfor og vil, at Lehnsmanden strax forfarer al Leiligheden derom (alle Omstændighederne); og skulde Varerne, Vedkommende saaledes

²⁾ No. 5, fol. 72.

³⁾ Respective: Jørg Friis, Jørgen Ranzow og Jørgen van Raad.

imod Reccessen og Riobstædernes Privillegier havde handlet med, eller deres Værdi, være forbrudte til Kongen; „Og at Du derfor strax reiser Dele paa ham (anlægger Sag imod ham) og uden al Forsømmelse forfølger Sagen til Herredstthing, Landsstthing og for Rigets Cantaler, saa at Vi saae hvad Os bør med Rette, eller og Indførsel i hans Gods“ o. s. v. I et andet Brev af samme Datum til Erik Bilde til Lindved siges, at Kongen er kommen i Forsaring om, at Fru Sophie, Jacob Hardenbergs Enke, skal bruge stor Handel og Riobmandskab, især med Orne, Kongens og Kronens Vorgere og Riobstædmænd til Skade og Forprang o. s. v. Kongen paa lægger derfor Bilde strax at forfare, hvormange Orne hun i Narets Løb (1556) har ladet drive ud af Landet, flere end hun kunde stalde paa eget Foder og hos sine egne Bønder, der ere pligtige at holde Fodernød, og saamange flere hun havde ladet uddrive, skulde være forbrudte til Kongen; „at Du derfor strax reiser Dele paa hende for forskrevne Faldsmaal og forfølger det uden al Forsømmelse til Herredstthing, Landsstthing og for Rigets Cantaler, saa at vi saae hvad Os bør med Rette“ o. s. v.).

7) Nogle Breve af 13. April og 29. Mai 1557 (Tegn. 5,184 og Reg. 6,219 samt 220—21) vise Sagens videre Fremgang. Kongen fik Domme over Fru Sophie; derefter forfulgtes Sagen ved den Executionen forberedende Process, der kaldtes *Rigeus Ret*; og *Ridemænd* — o: Adelsmænd udnævnte til at foretage en Execution — skulde til at udføre denne hos Fru Sophie, da Frands Bilde til Søholm, Erik Rud til Fuglsang og Erik Rosenkrands til Svolve, som havde forpligtet sig til, for de Orne, hun ulovligen havde ladet uddrive (et Antal af ikke mindre end 1045 Stykker), at betale Kongen 6260 Daler, foruden „Kost og Tæring“ (Sagens Omkostninger) 300 Daler, erlagde disse Summer til Kongen. Denne transporterede derefter, ved Brevet af 29 Mai 1557, al sin Ret efter Dommene og Ridebrevet til de tre nysnævnte Adelsmænd. Iøvrigt havde Fru Sophie desuden talt ilde om Christian den 3die til Kongen af „Englands og Spaniens“ (Phillip

Fremdeles kan paa samme Maade mærkes et Brev fra Frederik den 2den til Otto Krumpen, dateret Koldinghuus 2 Febr. 1564⁹⁾. Dette viser, at Axel Arnsfeldt til Palsgaard klageligen for Kongen havde berettet, at hans Søster søn, Otto Gyldestjerne, for nogen Tid siden havde ihjelslaget sin egen Broder, Niels Gyldestjerne, og for samme Gierning ikke givet Slægt eller Venner et godt Ord, meget mindre stillet dem tilfreds derfor (med Bøder); hvorimod han endog saa truede bemeldte Axel Arnsfeldt, og slog og overfaldt dennes Tjenere og Folk, og i andre Maader gjorde ham stor Fortred. Kongen byder nu Otto Krumpen, med det allerførste at fordre Otto Gyldestjerne for sig, at forsøge alle Omstændighederne og tage Haanden af ham (modtage hans med Haandtag forbundne Løste), at han ikke vil befatte sig med Axel Arnsfeldt og dennes Tjenere og Folk med Ord og Gierning, og hvad han haver ham at tiltale, det skal han forfølge til Herredsting og Landsþing med Lov og Ret og ikke anderledes⁹⁾ o. s. v.

Endnu kan her bemærkes en Skrivelse af 3 Octbr. 1566¹⁰⁾ til Jørgen Rosenfrands, hvori Kongen underretter denne om, at han har erfaret, at Christopher Lauritsen for nogen Tid siden voldeligen skal være inddragen i Hagested og have forvillt Erik Westenies Hustru af Gaarden, slaaet hendes Pige og ihjelstodt Westenies Karl, og endnu fremdeles, med andre af Erik Westenies Svogre, truer og undsiger ham og hans

den 2dens) Stattholder i Gjelbern og til en fremmed Ridsmand, som hun vilde tilskynde til at tage sig denne Sag an. Hun blev kun be-naadet for alt dette efter Bønnen fra Dronning Dorothea og den daværende Prinds, senere Konge Frederik den 2den.

⁹⁾ Tegnelser, 7, 617—18.

⁹⁾ Otto Krumpen skulde endvidere paalægge Otto Gyldestjerne, at stille Broderens Slægt tilfreds for Manddrabet.

¹⁰⁾ Tegn. 9, 61—62.

Folk. Der tilføies, at, efterdi Kongen ingenlunde vil eller kan tilstede, at sig Vold skeer mellem hans Adels og Underfaatter, befales Jørgen Rosenkrands, at fordre Erik Westenie og hans Svogre for sig, samt at paalægge dem, ikke at befatte sig med hinanden og at de udføre hvad de have sammen at udrette, til Herredsting, Landssting, og efter Loven, og ikke paa andre Maader¹¹⁾ etc.

Det kan fremdeles erindres, at der under 24de Febr. 1579¹²⁾ afgik Ordre til Claus Glambek at tiltale en Herremand Christen Prip, der havde skudt en Piort paa Kronens Giendom i Skanderborg Echn, ved Herredsting, Landssting og for Rigets Cantkler.

Endvidere findes i Cancelliets Tegnelser¹³⁾ fra Mai 1561 et Brev angaaende en Hans Mule, hvis Forfædre vare af Christian den 1ste benaadede med Adelsfrihed, og som havde ihjelstaget en Borger i Odense, hvisaar sag han var sagsøgt ved Bythinget sammesteds. Borgemeester og Raad befalede imidlertid nu, med Henhold til Bestemmelsen i Christian den 3dies Deces, ifølge hvilken Ingen skal dømmes paa nogen Riddersmands Liv eller Gre uden Kongen og Rigets Raad, et at tilstede Forfølgning over Hans Mule i denne Sag, men at indsatte den for Kongens og Raadets Dom. Det synes heraf at fremgaae, at Sagen, hvis den ikke havde angaaet Mules

¹¹⁾ Iblant mere paalægges det dernæst Jørgen Rosenkrands at indmane Christoffer Lauritsen i et Herberg i Aarhus, og betyde ham at holde et rebeligt Indleiger og ikke at drage ud deraf, førend Rosenkrands faaer nærmere Bested desangaaende fra Kongen. I øvrigt dræbte Erik Westenie selv, 14 Aar senere, nemlig den 29de Juli 1580, Christoffer Lauritsen. Denne sidste Bemærkning fylder jeg Dr. Cand. B e g t r u p.

¹²⁾ 3ydske Teg. 2, 19.

¹³⁾ Teg. 6, 442. Ifølge mine Excerpter maa jeg antage, at ogsaa et Brev

Liv og Vre, kunde have været foretaget ved den fornævnte Underret, Bythinget.

Endelig kan jeg endnu paaberaabe mig tvende Processer, som — efter de Helsingørske Raadstue- og Thing-Protocollers Udvisende — i Aarene 1573 til 1574 bleve i nyseævnte Kjøbstad anlagte af Bastian Hulsebrok, Borger i Malmø, som Arving efter den berømte Christiern Pedersen, imod Fru Giørvel Gyldestjerne, angaaende hans Ret til en Eiendom i Helsingør, hvorpaa ogsaa hun gjorde Prætention. Navnlig under den sidste af disse Processer lod hun møde ved tvende Befuldmægtigede for Bythinget, og forsaavidt hendes adelige Medarvinger angik, der ikke vare mødte, blev det iffun releveret, at disse ikke vare blevne stævned. Denne Sag, i hvilken iøvrigt ogsaa Peder Dre, skriftligen, intervenerede, blev imidlertid, efterat den flere Gange havde været omhandlet og udsat, endelig afgjort ved mindelige Overenskomster.

Svis der, efter de anførte Documenters Indhold og Ord, endnu skulde være nogen Tvivl om, at Adelsmænd i den omhandlede Periode i Almindelighed kunde søges ved den for alle Undersaatter fælleds første Instants, nemlig ved det sædvanlige Herreds- eller Bything, synes i alt Fald den her efterfølgende Dom ¹⁴⁾ at maatte bringe sliq Tvivl til aldeles at vige, idet den viser, at en Sag imod en Adelig er, efter dennes udtrykkelige fremsatte exceptio fori, af Kongen henvilst til Herreds-thinget. Jeg meddeler Dommen in extenso, kun i nu brugeligt Dansk.

af 1573 i jydsk Teg. 1, 12—13, temmelig tydeligt viser, at Adelige vare i 1ste Instants at indstævne for Herredsthinget; men jeg har ikke i sin Tid optegnet mig Brevets Indhold detailleret, og har nu ikke havt Leilighed til nærmere at eftersee det.

¹⁴⁾ Teg. 4, 13.

Vi Christian o. s. v. gjøre alle bitterligt, at Nar efter Guds Byrd 1552, Onsdagen post Pauli conversionis, her paa vort Slot Dronningborg, i vor egen Nærværelse, nærværende Os elskelig Johan Friis, vor Cantzler, Erik Banner, Danmarks Riges Markk, Hr. Otto Krumpen Ridder, Byrge Trolle, Jorgen Lykke og Arel Juul, var skiftet Os elskelige Albret Goye, vor Mand og Diener, og havde for Os i Rette stævnet Iver Friis, vor Mand og Diener, paa den anden Side, for 250 Mark Pendinge, som Iver Friis skulde have oppebaaret af ham for tvende Gaarde i Siælland i Liunge Herred, hvilke 250 Mark Albret Goye havde givet Iver Friis, endskiøndt hans Fader, Hr. Mogens Goye, tilforn havde fornoiet og betalt Mester Anders Glob samme 250 Mark, som han beviste ved hans Qvittants. Dertil svarede Iver Friis's Befuldmægtigede og mcente, at dersom han havde ham Noget at tiltale i denne Sag, skulde han tiltale ham derom til hans Herredsthing og Landsthing, med flere Ord og Tale, som dem paa begge Sider derom imellem løb. Da, efter Tiltale, Svar og Sagens Lelighed, sagde Vi derpaa saa for Ret, at hvad bemeldte Albret Goye har Iver Friis at tiltale i den Sag, skal han tiltale ham til hans Herredsthing og Landsthing, og da derom at gaae saameget som Lov og Ret er. Givet Nar, Dag og Sted som foran skrevet staaer."

I det Foregaaende har jeg naturligviis ikke talt om det særdeles Bærneþing, Aldelen havde i Sager angaaende Liv eller Døde; det var for Kongen og Rigsraadet han skulde søges i slike Sager. Si heller tor jeg med Visshed paastaae, at Aldens almindelige Bærneþing ikke senere i Tiden blev Landstinget, skjøndt jeg ikke troer, at en saadan Forandring, der da igien ved

Souverainitetens Indførelse skulde være gaaet over til det Aldre, nogenfinde er indtraadt. Nogle Lovbud, navnlig fra Christian den 4des Tid, synes vel snarere, end de før omhandlede Bestemmelser i den Goldingske Reces og de fynske Vedtægter, at gaae ud fra den Forudsætning, at Landstthinget var Adelens Værnething. Imidlertid tale igjen ikke saa Bestemmelser i den nysnævnte Konges Love derimod. Jeg har ikke, og mindst paa dette Sted, turdet indlade mig paa den uidentificerede lidet vanskelige Fortolkning af de flere hidhørende, tildeels meget utydelige Bud i denne Konges omfangsrige Lovgivning; jeg har kun villet bringe denne Sag paa Bane, og ved at omhandle den med Hensyn til et Tidrum, om hvis Retstilstand jeg er i Besiddelse af endeel Detail-Noticer, der i denne Henseende ere af Bigtighed, villet give en Impuls til Spørgsmaalets Undersøgelse i det Hele.